

4.3. Розвиток кооперації на плодоовочевому ринку України

В умовах глобалізації економіки та забезпечення ефективного розвитку сільського господарства України важливе місце займає кооперація. Розвиток кооперації на плодоовочевому ринку дозволить виробникам краще адаптуватися до ринку, швидко реагувати на зміну попиту і пропозиції, продуктивніше використовувати ресурси. Це дієвий спосіб об'єднати зусилля, сконцентрувати трудові, матеріальні, фінансові та інші можливості для раціонального їх використання у процесі виробництва. На основі кооперації можна удосконалити підприємницькі здібності виробників плодоовочевої продукції. Саме ця форма господарювання здатна забезпечити економічні і соціальні гарантії для працівників сільського господарства.

Основні засади розвитку системи кооперативних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва розглянуто у працях О. Березіна, В. Гончаренка, А. Куценко, І. Маркіної, Н. Міценко, А. Пантелеймоненка та ін. Названі науковці внесли суттєвий вклад у визначення розбудови аграрного ринку на засадах кооперації. Проте, питання, що стосується формування ефективних кооперативних відносин на ринку плодоовочевої продукції є недостатньо вивченим та потребує подальшого дослідження і вирішення.

Актуальним залишається питання розвитку плодоовочевого ринку України на засадах кооперації. Відсутність ефективних, доступних для дрібного товаровиробника, каналів реалізації продукції виступає обмежувальним фактором щодо справедливого перерозподілу вартостей у механізмі ціноутворення. Від так, виникає необхідність узгодження інтересів виробників плодоовочевої продукції через механізм кооперування, створення системи оптової і роздрібною торгівлі продукцією на засадах кооперації.

Розвиток економічного середовища в агропромисловій сфері виробництва характеризується різноманітністю форм ведення

агробізнесу, у тому числі такої організаційно-правової форми, як кооперативи. За визначенням, що міститься у статуті Європейського кооперативного товариства, кооперативи є групами фізичних або юридичних осіб з особливими принципами функціонування, що відрізняє їх від інших економічних суб'єктів. Це, насамперед, принципи демократичної структури та контролю, розподілу прибутку за фінансовий рік на справедливій основі [157]. Сільськогосподарська кооперація може розглядатися як форма взаємодії незалежних товаровиробників, які добровільно об'єднують зусилля і ресурси для задоволення індивідуальних економічних інтересів у конкретному середовищі шляхом створення кооперативних організацій.

У сучасному світі кооперативний рух є досить поширеним явищем, що активно впливає на економічні, соціальні й політичні процеси громадського розвитку. У світі налічується більше 600 млн кооперативів. Більшість з яких об'єднані у Міжнародний кооперативний альянс, до складу якого входить 170 національних союзів із понад 70 держав. У країнах з розвинутою ринковою економікою кооперативні формування відіграють вирішальну роль у системі взаємозв'язків аграрної сфери з іншими галузями виробництва. Крім того, світовий досвід доводить, що саме кооперативи займають провідне місце у просуванні та реалізації м'ясо-молочної та плодоовочевої продукції (табл. 1).

1. Питома вага кооперативів у агробізнесі економічно розвинених країн

Країни	Напрями діяльності			
	молоко	м'ясо	овочі та фрукти	зерно
США	86	–	20	40
Канада	59	20–54	7–25	54
Швеція	99	79–81	60	75
Нідерланди	82	35	70–96	40–50
Німеччина	55–60	30	60	50–60

Джерело: дані [157]

¹⁵⁷ Іртищева І.О. Інфраструктурне забезпечення становлення органічного сектора агробізнесу / І.О. Іртищева, Є.О. Бойко, Т.В. Стройко // Економіка та держава. – 2012. – № 6. – С. 15–18.

У різних країнах кооперативні структури мають різну питому вагу в агробізнесі, але, однозначно, це потужна економічна сила, спрямована на розвиток аграрної сфери. А ефективність кооперативної діяльності в економіці зарубіжних країн зумовлена, насамперед, принципами їх організації: добровільністю і рівноправ'ям партнерів, демократизмом в управлінні, правом розпоряджатися отриманими прибутками та господарською самостійністю.

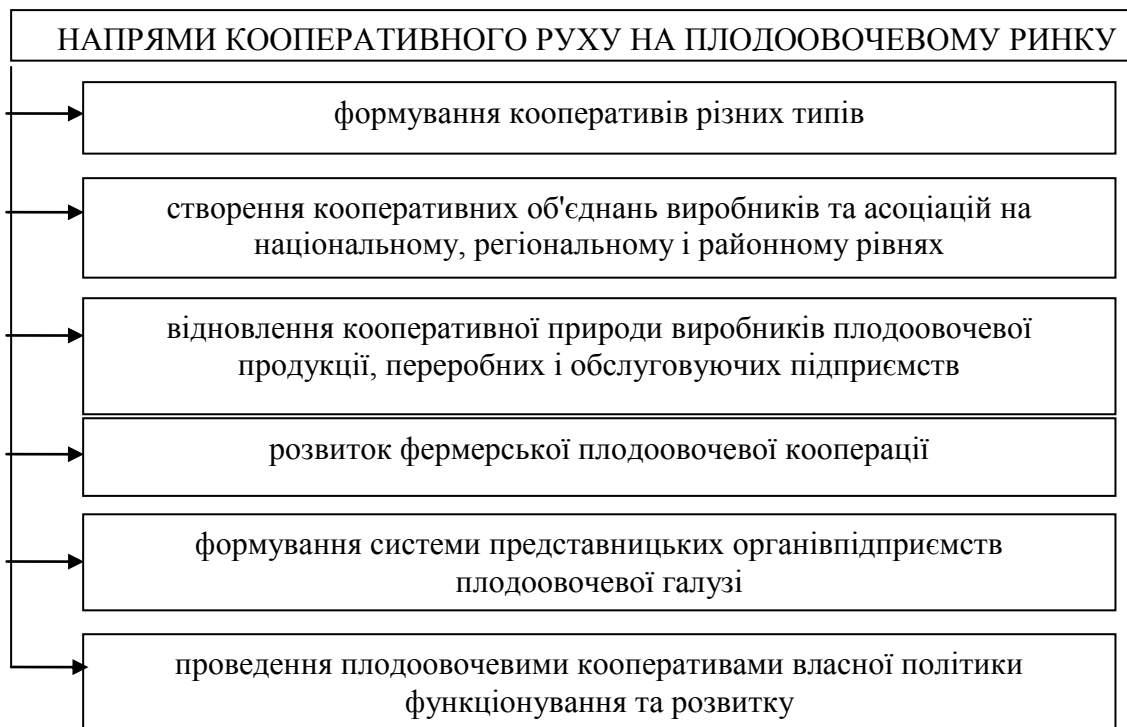
Від так, у контексті розвитку плодоовочевого виробництва в Україні провідне місце повинна зайняти виробнича та обслуговуюча кооперація. Адже, особливості функціонування підприємств-виробників плодоовочевої продукції зумовлюють розвиток відповідних кооперативних структур в агропромисловому виробництві. Саме тому, необхідним, на даному етапі є створення в країні єдиної кооперативної політики, яка сприятиме розвитку кооперативного руху і орієнтуватиме сільськогосподарських товаровиробників на участь у створенні і функціонуванні різних кооперативів. А головними напрямками кооперативного руху в Україні, з урахуванням світового і вітчизняного досвіду слід вважати наступні (рис. 1).

Для України важливим є питання організації виробництва трудомісткої сільськогосподарської продукції дрібними виробниками в особистих селянських господарствах. За статистикою, в Україні в особистих селянських господарствах виробляється 97–99% картоплі, 80 % овочів, плодів і ягід, близько 80 % молока і до 50 % м'яса [158]. Це значна частина сільськогосподарської продукції, яка, практично, виробляється вручну і не має цивілізованих каналів збуту. У світі формуються досить жорсткі тенденції щодо збуту продукції, а це означає, що дрібні товаровиробники без об'єднання, без створення власних потужностей для зберігання та передпродажної підготовки продукції не зможуть її

---

¹⁵⁸ Вернигора М. Український кооператор на шляху до супермаркету / М. Вернигора // Земельний вісник України. – 2012. – травень. – С. 36–38.

самостійно збувати за вигідними цінами. Якщо проаналізувати реалізацію продукції та ціни за неї, які одержують селянські господарства, то побачимо велику різницю між середнім рівнем закупівельних цін на окремі продовольчі продукти в господарствах населення й цінами на ринку.

**Рис. 1. Напрями кооперативного руху на
плодоовочевому ринку України**

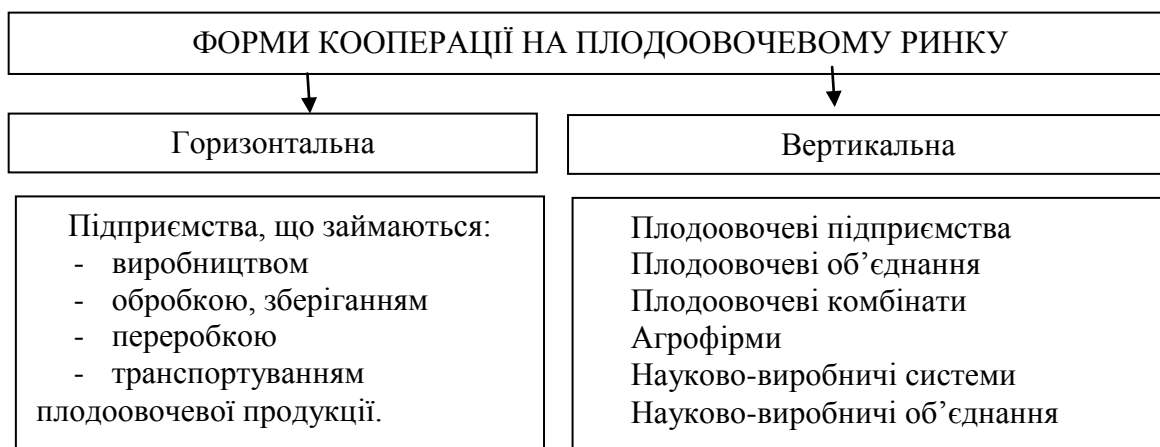
Джерело: авторська розробка

Внаслідок таких цінових різниць селянські господарства лише від реалізації молока втрачають більше 26 млрд грн, а м'яса – 16 млрд грн, що зумовлено скороченням поголів'я тварин через відсутність фінансового інтересу й мотивації у виробників [159]. Відсутність належної системи збуту продукції не дає можливості одержати справедливої вартості.

Від так, розвиток кооперації на плодоовочевому ринку є логічним етапом розбудови сільськогосподарського виробництва та одним із шляхів комплексного розвитку сільських територій. З метою зменшення

¹⁵⁹ Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК // М.Й. Малік, Ю.А. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.

кількості посередників у процесі просування плодоовочевої продукції від виробника до кінцевого споживача, вагоме місце повинні займати саме, кооперативні форми господарювання, як одна з основних форм самоорганізації та самопомоги сільськогосподарських товаровиробників, що розвиваються як по вертикалі, так і горизонтально. Ці процеси взаємозумовлені та доповнюють один одного (рис. 2).

Рис. 2. Форми кооперації на плодоовочевому ринку України

Джерело: авторська розробка

Кооперування по вертикалі сприяє кращому використанню сировини, трудових ресурсів, скороченню транспортних витрат; дозволяє значно зменшити негативний вплив сезонності (особливо при виробництві плодоовочевої продукції, що швидко псується); створює можливості для організації рівномірного завантаження переробних підприємств сировиною, маневрування фінансовими і трудовими ресурсами [160].

Кооперація в її різноманітних формах стала домінуючою формою об'єднання плодоовочевих виробників у всьому світі. Кооперування – це не тільки об'єднання зусиль, засобів й інтересів, але і збереження та вдосконалення створеної раніше у господарствах виробничої інфраструктури, а й суттєве підвищення ефективності використання виробничих фондів, стабілізація виробництва та забезпечення стійкого фінансового стану. В Україні вже склалася певна система кооперативних інститутів: це сільськогосподарські, споживчі, будівельні, кредитні. За

¹⁶⁰ Збарський В.К. Участь селянських домогосподарств у процесах кооперації та агропромислової інтеграції / В.К. Збарський, М.П. Канівський // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 87–92.

цільми і характером діяльності кооперативи поділяються на виробничі й обслуговуючі. Виробничі кооперативи – характеризуються обов’язковою трудовою участю членів (лише фізичні особи), основною метою діяльності є отримання прибутку. Обслуговуючі, створюються для надання послуг переважно членам кооперативу, членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Принципові відмінності між виробничою та обслуговуючою кооперацією наведені у табл. 2.

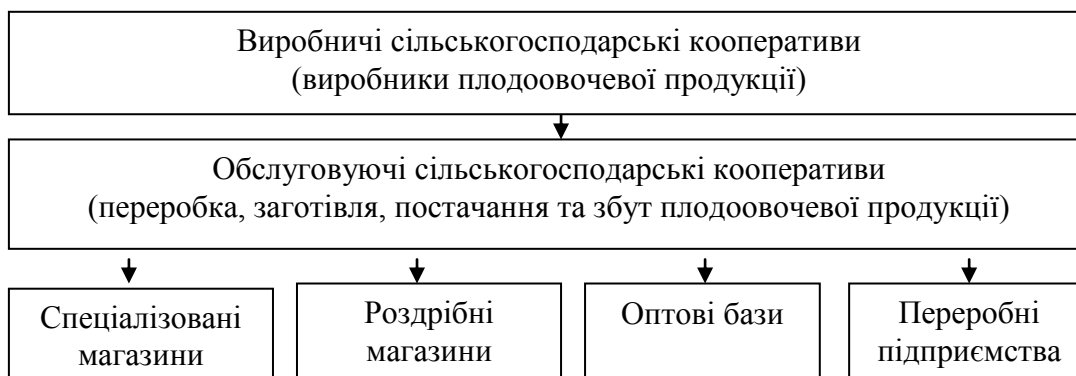
2. Відмінності виробничих та обслуговуючих кооперативів на плодоовочевому ринку

Ознаки	Виробничий кооператив	Обслуговуючий кооператив
Власність	Володіє виробленою продукцією та майном, необхідним для здійснення діяльності	Володіє виробленою продукцією та майном, необхідним для здійснення діяльності
Право участі	Тільки фізичні особи, які є його засновниками і власниками	Фізичні та юридичні особи є власниками-клієнтами
Мета діяльності	Одержання прибутку від плодоовочевого виробництва	Надання послуг, необхідних у діяльності господарств членів
Учасники	Члени кооперативу	Наймані працівники
Статус	Комерційна структура	Неприбуткова організація
Розподіл доходів	Дивіденди розподіляються між членами відповідно до їх трудової участі та внеску	Результат розподіляється пропорційно обсягу наданих кооперативом послуг
Прибуток	Немає	Орієнтований на якісне виконання замовлень партнерів
Державне регулювання	Як правило, у вигляді створення сприятливого законодавчого середовища	Звільнення від податків і надання пільгових кредитів
Інвестиції	Здійснення за рахунок капіталовкладень	Переважно за рахунок клієнтів-власників
Податки	Прибуток підприємства, дивіденди не оподатковуються	Неприбутковий статус
Клієнти	Як правило, особи, що не є власниками кооперативу	Як правило, особи, що не є власниками кооперативу

Джерело: вдосконалено на основі [159]

За роки ринкових реформ значно прискорився процес кооперації у домогосподарствах населення між собою та з іншими підприємствами плодоовочевого виробництва та агропромислового комплексу. Найважливішими особливостями плодоовочевої кооперації є те, що у цьому процесі беруть участь, переважно домогосподарства, які володіють

повною економічною самостійністю. Від так, розвиток плодоовочевого виробництва буде ефективним лише тоді, коли суб'єкти плодоовочевого виробництва працюватимуть у тісному взаємозв'язку. Причому, у ланцюгу «виробник – споживач плодоовочевої продукції» провідну роль, на наш погляд, повинні виконувати саме кооперативи (рис. 3).

Рис. 3. Схема руху плодоовочевої продукції «виробник – споживач»

Джерело: авторська розробка

Відповідно до природно-кліматичних умов та спеціалізації плодоовочевого виробництва створюються різні форми кооперативах підприємств і організацій (табл. 3).

Однією із форм сільськогосподарської кооперації є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Плодоовочеві товаровиробники зацікавлені у створенні обслуговуючих кооперативів як структури, яка, надаючи послуги, створює умови для покращання діяльності й збільшення прибутку від власного виробництва. Слід визнати, що рівень розвитку обслуговуючої кооперації як в Україні, так і в Полтавській області є досить низьким. У структурі кооперативів Полтавської області найбільшу питому вагу займають виробничі, серед яких, вагомих успіхів досяг кооператив «Батьківщина» Котелевського району Полтавської області. За рахунок збільшення частки ринку, створення власних спільних каналів постачання і збуту продукції з'являється можливість впливати на коливання кон'юнктури ринку

плодоовочевої продукції. Розвиток плодоовочевої кооперації дає можливість найбільш повно розкривати і використовувати переваги кооперативних формувань на регіональному рівні, активізувати господарсько-виробничу і економічну діяльність, створювати необхідні переваги і умови для формування більш широкої сітки різних кооперативів.

3. Види кооперативів на плодоовочевому ринку Полтавської області

Види	Характеристики
Виробничі	Кооперативи, що здійснюють свою діяльність на засадах підприємництва з метою одержання прибутку, обов'язкової трудової участі членів у процесі виробництва плодоовочевої продукції. Наприклад, «Батьківщина» Котелевський р-н., «Петрівські овочі» Глобинський, «Дружба», Хорольський р-н.
Обслуговуючі:	Кооперативи, що спрямовують свою діяльність на обслуговування плодоовочевого та інших виробництв, учасників кооперації не мають на меті одержання прибутку.
- переробні	займаються переробкою сировини (виробництво овочевих, плодово-ягідних продуктів та виробів). Наприклад, «Гребінчин край» м. Гребінка, «Радянський» Кременчуцький р-н.
- заготівельно-збутові	займаються заготівлею, зберіганням, передпродажною обробкою, реалізацією плодоовочевої продукції, наданням маркетингових послуг. Наприклад, «Бірківський овочівник» Зіньківський р-н., «Добробут Петрашівки» Глобинський р-н.
- постачальницькі	займаються закупівлею та постачанням засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів та постачання їх членам кооперативу. Наприклад, «Сільгоспгарант сервіс» Сменівський р-н
- сервісні	надають технологічні, транспортні, ремонтні, побутові, науково-консультаційні послуги тощо. Наприклад, «Креміль-Агро» Кременчуцький р-н.
- змішані	поєднують кілька видів діяльності та наданням послуг. Наприклад, «Радянський» Кременчуцький р-н.

Джерело: авторська розробка

Світовий та вітчизняний досвід переконливо доводять, що розвиток сільськогосподарської кооперації на плодоовочевому ринку – невід’ємна складова трансформації сільськогосподарського виробництва до ринкових умов. Адже, кооперація є досить ефективною формою економічного прогресу, що сприяє об’єднанню коштів і зусиль, із зацікавленістю і відповідальністю у кінцевих результатах. Організаційна впорядкованість у кооперативних формуваннях дозволяє здійснити розширене відтворення, забезпечити сумісність і взаємну

доповнюваність кооперованих галузей, узгодженість їх розвитку, взаємну зацікавленість у кінцевих результатах виробництва. Все це передбачає розвиток різних кооперативних систем в агропромисловому комплексі в умовах ринку.

Кооперація на регіональному рівні виступає основою для формування ринку плодоовочевої продукції, сприятиме забезпеченню ефективного виробництва та усуненню суперечності між безпосереднім виробництвом, переробкою, харчовою промисловістю, торгівлею та споживачами. Адже, ринкова система не може ефективно функціонувати, без кооперативних механізмів самодопомоги та самозахисту виробників плодоовочевої продукції у складному конкурентному середовищі.

4.4. Концептуальні підходи до удосконалення системи регулювання земельних відносин в аграрному секторі

Зміна інституціонального середовища розвитку аграрного сектора економіки, зростання антропогенного навантаження та безсистемне використання земельних ресурсів потребують перегляду першорядних напрямів аграрної політики, яка повинна ґрунтуватися на симбіозі екологічно безпечного землекористування, збалансованого розвитку сільських територій та урахуванні інтересів землевласників і землекористувачів поряд із суспільними за умови дієвого застосування еколого-економічних механізмів реалізації земельних відносин в аграрному секторі.

Розпочавши земельну реформу, Україна відкрила шлях для застосування ринкових механізмів регулювання земельних відносин і землекористування, та, відповідно, економічних важелів раціонального використання земельних ресурсів ринкового характеру. Докорінні економічні реформи 90-х років минулого століття сприяли трансформації всієї системи земельних відносин та спричинили